

УДК 347.72

І.О. ЛЕХКОДУХ,

 Донецький національний університет
 імені Василя Стуса (м. Вінниця)

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-0899-9096>

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ГОСПОДАРСЬКОГО ТОВАРИСТВА З ОДНИМ УЧАСНИКОМ ТА ЙОГО ЄДИНОГО ЗАСНОВНИКА

Ключові слова: господарське товариство з одним учасником, відповідальність, відповідальність товариства, відповідальність засновника, відповідальність учасника, розмежування відповідальності

Економічний та політичний клімат мають значний вплив на інститут юридичної особи та призводять до певних його змін. З'являються нові форми юридичних осіб. Не зважаючи на те, що у більшості європейських країн господарське товариство з одним учасником поширена та стала організаційно-правова форма вже досить тривалий час, у нашій державі тільки почалось її впровадження. Але на практиці вже зустрічаються випадки зловживання конструкцією господарського товариства з одним учасником та виявляються проблеми, пов'язані з притягненням до відповідальності недобросовісних учасників та засновників таких товариств. Ситуація, що склалася, призводить до порушення прав кредиторів та, як наслідок, викликає недовіру і скептичне ставлення інвесторів, які планують освоїти український ринок. Удосконалення законодавства щодо правового регулювання відповідальності господарського товариства з одним учасником сприятиме активному економічному розвитку нашої держави.

В юридичній науці проблемні питання, пов'язані з визначенням відповідальності господарського товариства з одним учасником та його єдиного учасника (засновника), при-

вернули увагу О.М. Вінник [1], В.І. Борисової [2], Н.М. Гончарової [3], Ю.Ю. Акіменко [4], Т.В. Блащук [5], І. Красько [6], В.А. Давидова [7] та інших авторів, але в цілому ця тема залишається малодослідженою. Тому метою статті є визначення сутності та меж відповідальності, принципів притягнення до неї, обґрунтування напрямів удосконалення законодавства щодо правового регулювання відповідальності господарського товариства одним учасником та його єдиного засновника.

Юридична відповідальність виступає гарантією дотримання законності у будь-якій сфері суспільних відносин. Ця форма державного примусу утримує суб'єктів правовідносин від скоєння правопорушення та стимулює до сумлінного виконання своїх обов'язків.

На думку деяких правознавців, відповідальність є однією з необхідних складових частин акціонерного права. Вірно розроблена система відповідальності акціонерної компанії та її органів може відмежувати акціонерів та третіх осіб від тих порушень, які є майже неминучими не тільки внаслідок зловживань, але й в наслідок неможливості визначити законом, статутами та інструкціями з усією повнотою та точністю меж компетенції кожного органу [8, с.536].

Питання відповідальності господарського товариства з одним учасником необхідно досліджувати з різних боків. Для цього доцільно аналізувати відповідальність в залежності від особи на яку вона покладається: відповідальність самого господарського товариства з одним учасником, відповідальність засновника, відповідальність учасника, відповідальність посадових осіб господарського товариства. Іншим критерієм для аналізу виступають умови її спричинення: відповідальності перед третіми особами за вчинення правочинів до державної реєстрації, відповідальність за невнесення майнового вкладу у статутний капітал товариства, відповідальність товариства за зобов'язаннями його учасника (та навпаки), відповідальність за завдання майнової шкоди своїми діями чи бездіяльністю тощо.

Для об'єктивного розгляду питання відповідальності перед третіми особами за вчинення правочинів до державної реєстрації господарського товариства з одним учасником вважається за доцільне дати визначення поняттям «засновник» та «учасник». Проблемам співвідношення цих понять присвячені праці О.М. Вінник [9], В.С. Щербини [10], С.О. Тенькова [11] та інших, але досі ці поняття не знайшли відображення на законодавчому рівні.

Статтями 114, 116, 117 Цивільного кодексу України [12] (далі – ЦК України) та статтями 3, 10, 11 Закону України «Про господарські товариства» [13] визначаються правові засади статусу учасника господарського товариства. З наведених норм можна зробити висновок, що учасником господарського товариства прийнято вважати особу, яка є власником корпоративних прав та, відповідно, володіє пропорційним до її майнового вкладу комплексом правомочностей.

Також у нормативно-правових актах використовується поняття «засновник» товариства, але відсутнє визначення його правового статусу. Так відповідно до ч.1 ст.87 ЦК України для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово, і підписують їх. А відповідно до ч.2 ст.87 ЦК України установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками, якщо інше не встановлено законом. Товариство, створене однією особою, діє на підставі статуту, затвердженого цією особою. Таким чином в першому випадку законодавець використовує конструкцію «учасник (засновник)», в наступному просто «учасник» в контексті заснування товариства.

Отже зміст розглянутих норм дозволяє зробити висновок, що засновник – це особа яка особисто (якщо мова йде про фізичну особу) або через свої уповноважені органи (якщо мова йде про юридичну особу) приймає рішення про створення юридичної особи та вчиняє необхідні дії, пов'язані із її створенням до моменту державної реєстрації.

Оскільки статус засновника можна набути лише шляхом вчинення вищезазначених дій, він закріплюється за особою, яка їх вчинила, на весь період існування господарського товариства. Після державної реєстрації засновник набуває статус учасника. Учасником, в свою чергу, може стати як засновник, так і будь-яка інша особа, що набула корпоративних прав. Відтак особа наділяється статусом учасника господарського товариства з моменту набуття корпоративних прав до моменту їх відчуження або ліквідації товариства.

З вищенаведеного стає зрозумілим, що засновник несе відповідальність за дії, пов'язані із створенням юридичної особи, що мали місце з моменту прийняття рішення про створення господарського товариства до дня його державної реєстрації, а учасник несе відповідальність за дії, пов'язані із діяльністю товариства, у період своєї участі, тобто володіння корпоративними правами.

Відповідно до ч.1 ст.6 Закону України «Про господарські товариства», господарське товариство набуває прав юридичної особи з дня його державної реєстрації. Відповідно до ст.91, 92 ЦК України юридична особа з моменту її створення до дня внесення до єдиного державного реєстру запису про її припинення набуває цивільних прав та обов'язків і здійснює їх через свої органи та, у встановлених законом випадках, через своїх учасників. З наведених норм закону стає зрозуміло, що з дня державної реєстрації господарське товариство набуває статусу юридичної особи та наділяється самостійною правосуб'єктністю, тобто здатністю мати права та нести обов'язки, які є відмінними від прав та обов'язків засновників та учасників товариства.

Позиції науковців щодо визначенням меж відповідальності єдиного засновника (учасника) розрізняються. Розгляд цього питання здебільшого зводиться до міркувань відносно залежності волі господарського товариства від волі його єдиного учасника. Так, Т.В. Блащук вважає, що особиста воля засновника підпорядковується організації [5, с.6]. В.І. Борисова зазначає, що незалежно від чисельнос-

ті засновників юридичної особи їх власний інтерес має вторинний характер, на перше ж місце завжди висувається інтерес юридичної особи. [2, с.78-79]. Іншу думку має І. Красько, який наполягає на повній залежності товариства з одним учасником від свого засновника. У зв'язку з цим автор пропонує визнати засновника субсидіарно відповідальним по боргах товариства [6, с.4]. Цю позицію поділяє В.А. Давидов, який також вважає, що воля господарського товариства, що має одного учасника, повністю визначається волею цього учасника. У зв'язку з цим автор вважає за необхідне припинити практику «шкідливого» використання інституту господарського товариства з метою, що суперечить його основним засадам, шляхом встановлення заборони на заснування господарського товариства єдиним учасником [7, с.85].

З огляду на вищевикладене, вбачається помилковим повністю заперечувати наявність залежності господарського товариства від його єдиного учасника або наполягати на її абсолютності, тим більше, що залежність товариства від його учасників існує і в товариствах з декількома учасниками. Відтак, найбільш слушною вбачається позиція О.М. Вінник, яка, як і В.І. Борисова, визнає наявність певної залежності товариства з одним учасником від єдиного засновника (учасника), та акцентує увагу на актуальності проблем відносин між ними, включаючи відповідальність єдиного учасника за збитки товариству, неплатоспроможність або банкрутство останнього, що виникли з його вини [1, с.156].

Відповідно до положень ст.8 Закону України «Про господарські товариства» та ст.84 Господарського кодексу України [14], господарське товариство стає самостійним суб'єктом права та набуває здатності відкривати рахунки у банках, укладати договори та інші угоди тільки після його державної реєстрації. Угоди, укладені від імені товариства до моменту реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, виключно за умови їх подальшого схвалення товариством, а несхвалені товариством угоди тягнуть за собою

правові наслідки лише для засновників. У ст.12 Закону України «Про акціонерні товариства» [15] міститься аналогічне положення, яке закріплює солідарну відповідальність засновників акціонерного товариства за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації. Частина друга цієї статті встановлює порядок та особливі умови за яких акціонерне товариство бере на себе відповідальність за цими зобов'язаннями. Акціонерне товариство відповідає за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями засновників тільки у разі схвалення їх дій загальними зборами акціонерів, які мають бути проведені протягом шести місяців після державної реєстрації товариства. Інформація про такі зобов'язання товариства має бути відображена у статуті товариства.

Варто зазначити, що законодавство більшості країн пострадянського простору містить норми аналогічні за змістом національним. Наприклад, законодавство Республіки Білорусь містить окреме положення, що поширюється на господарські товариства всіх організаційно-правових форм та закріплює відповідальність єдиного засновника за зобов'язаннями, пов'язаними з заснуванням товариства. Так відповідно до ст.11 Закону Республіки Білорусь «Про господарські товариства» у разі заснування господарського товариства однією особою відповідальність за зобов'язаннями, що виникли до його державної реєстрації та пов'язаними з його заснуванням, несе ця особа, при цьому господарське товариство може прийняти на себе відповідальність за відповідними зобов'язаннями засновника [16]. З аналізу цієї норми стає зрозумілим, що хоча законодавство Республіки Білорусь і містить окреме положення, яке регламентує відповідальність єдиного засновника за зобов'язаннями, пов'язаними з заснуванням товариства, але за своєю суттю воно є ідентичним національним положенням, що були розглянуті вище.

На думку О.М. Вінник, специфіка відповідальності за зобов'язаннями засновників акціонерного товариства, пов'язаними з його

заснуванням, зумовлена спрямованістю таких зобов'язань – створення товариства, а отже, відповідністю дій засновників (якщо вони добросовісно виконують свої зобов'язання) інтересам товариства [17, с.60].

Не викликає сумнівів, що дія наведених національних норм розповсюджується на всі господарські товариства, переважна більшість яких існують у класичній формі, коли товариство має двох та більше учасників. Отже логічним є твердження, що запровадження зазначених норм було обумовлено бажанням законодавця захистити інтереси не тільки кредиторів і саме господарське товариство, а й інших засновників. Таким чином можна зробити висновок, що обов'язок схвалення загальними зборами товариства угод та зобов'язань, пов'язаних з його заснуванням запроваджено з метою доведення відповідної інформації до відома інших засновників, визначення чи дійсно дії, вчинені засновником, відповідають інтересам товариства та надалі вирішення питання про прийняття чи неприйняття зобов'язань товариством. Тобто, це правило спрямоване на своєчасне інформування засновників і узгодження між ними умов та необхідності вчинення правочинів, пов'язаних із заснуванням товариства. Покладення відповідальності за такими зобов'язаннями на засновника який їх вчинив, стимулює його до сумлінного виконання своїх обов'язків та застерігають від спокуси зловживання конструкцією господарського товариства.

На думку Ю.Ю. Акіменко, правило відносно схвалення угод, укладених від імені товариства його єдиним засновником до моменту державної реєстрації певною мірою дисциплінує учасників правовідносин та дозволяє частково уникнути зловживання конструкцією товариства однієї особи на етапі його заснування [4, с.22].

Важко погодитись з такою позицією. Ця точка зору є зрозумілою лише при застосуванні стосовно товариств з декількома учасниками. В такому випадку наведене правило дійсно певною мірою дисциплінує учасників

правовідносин та дозволяє попередити зловживання конструкцією господарського товариства на етапі його заснування. Стосовно ж товариств з одним учасником не є зрозумілим, яким саме чином наведена правило дозволяє уникнути зловживання конструкцією такого товариства та дисциплінує учасників правовідносин. Якщо припустити, що засновник є сумлінним і діє в інтересах товариства, то правило щодо схвалення своїх же рішень стає зайвим. У випадку укладення єдиним засновником угод, направлених на зловживання конструкцією господарського товариства, запропонований механізм їх схвалення не попереджає таких зловживань та ні якою мірою не захищає від них. Відповідно, застосування цього правила до господарських товариств з одним учасником не має сенсу.

Конструкція господарського товариства з одним учасником передбачає виключні повноваження для його засновника та учасника. Можливість використання дієвого механізму притягнення до відповідальності за наслідки реалізації свідомо згубних рішень які призводять до порушення прав учасників господарських відносин є справедливим засобом їх попередження та поновлення порушених прав сумлінних суб'єктів господарювання. Отже виходячи з вищевикладеного вбачається за доцільне визнати презумпцію відповідальності товариства з одним учасником за пов'язаними з його заснуванням зобов'язаннями єдиного засновника, що виникли до його державної реєстрації та, відповідно, скасувати процедуру схвалення таких правочинів. Одночасно доцільно обмежити розмір відповідальності самого товариства, наприклад, однією другою статутного капіталу, та передбачити додаткову відповідальність засновника за зобов'язаннями, пов'язаними із заснуванням товариства та виниклими до його державної реєстрації, у випадку перевищення цього обмеження. З метою попередження зловживання конструкцією господарського товариства з одним учасником на етапі його заснування потрібно акцентувати увагу на відповідності дії, вчинених засновником, інтересам товариства та

передбачити особисту відповідальність єдиного засновника у випадку відсутності такої відповідності.

В результаті проведеного дослідження стану вітчизняного законодавства щодо правового регулювання відповідальності господарського товариства одним учасником та його єдиного засновника пропонуються наступні основні напрями удосконалення відповідного законодавства України:

– визначення на законодавчому рівні, що засновник – це особа, яка особисто або через свої уповноважені органи приймає рішення про створення юридичної особи та вчиняє необхідні дії, пов'язані із її створенням, до моменту державної реєстрації. Засновник несе відповідальність за такі дії, вчинені з моменту прийняття рішення про створення господарського товариства до дня державної реєстрації юридичної особи. Після державної реєстрації засновник перетворюється на учасника, але статус засновника залишається за такою особою на весь період існування господарського товариства без прив'язки до факту володіння корпоративними правами;

– визначення на законодавчому рівні, що учасник – це особа, яка є власником корпоративних прав та, відповідно, володіє пропорційним до її майнового вкладу комплексом правомочностей. Учасник несе відповідальність за дії, пов'язані із діяльністю товариства, у період володіння корпоративними правами. Статусом учасника господарського товариства може наділятися як засновник, так і будь-яка інша особа, що набула корпоративних прав, з моменту такого набуття до моменту їх відчуження або ліквідації товариства;

– внесення змін у ст.8 Закону України «Про господарські товариства» та ст.84 Господарського кодексу України шляхом доповнення їх частиною третьою наступного змісту: «Угоди, укладені від імені та в інтересах товариства з одним учасником його єдиним засновником до моменту державної реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством. Відповідальність товариства по таких угодах не може перевищувати однієї другої

статутного капіталу. Засновник несе субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями, що перевищують зазначені межі. Угоди, що не відповідають інтересам товариства тягнуть за собою правові наслідки лише для засновника».

ЛІТЕРАТУРА

1. Вінник О. М. Господарське товариство однієї особи (про доцільність його запровадження в Україні) // Вісник господарського судочинства. 2001. № 2. С. 147–157.

2. Борисова В. І. До проблем товариства однієї особи // Вісник Академії правових наук України. 2001. № 2 (29). С. 72–81.

3. Гончарова Н. М. Господарське товариство з одним учасником – новела Цивільного кодексу України. URL: <http://old.minjust.gov.ua/3816>.

4. Акіменко Ю. Ю. Особливості цивільно-правового статусу господарського товариства однієї особи (на прикладі законодавства України та ФРН) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03. Одеса : НУ «Одеська юридична академія», 2011. 32 с.

5. Блащук Т. В. Особливості правового статусу юридичної особи з одним учасником // Підприємництво, господарство і право. 2005. № 12. С. 3–7.

6. Красько И. Юридические проблемы компании одного лица // Предпринимательство, хозяйство и право. 1998. № 11. С. 3–4.

7. Давыдов В. А. «Компании одного лица» в российском праве // Российский юридический журнал. 2007. № 3. С. 82–85.

8. Учение об акционерных компаниях / Тарасов И. Т. ; редкол.: Ем В. С., Козлова Н. В., Корнеев С. М., Кулагина Е. В., Ломакин Д. В., Панкратов П. А. М. : Статут, 2000. 666 с.

9. Вінник О. М. Господарське право : курс лекцій. К. : Атіка, 2004. 624 с.

10. Господарське право : підручник / В. С. Щербина. 6-те вид., перероб. і допов. К. : Юрінком Інтер, 2013. 640 с.

11. Теньков С. О. Науково-практичний коментар до господарського кодексу України /

за ред. проф. О. П. Коцюби. К. : А.С.К., 2004. 217 с.

12. Цивільний кодекс України : від 16.01.2003 № 435–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

13. Про господарські товариства : Закон України від 19.09.1991 № 1576–XII. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.

14. Господарський кодекс України : від 16.01.2003 № 436–IV. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.

15. Про акціонерні товариства : Закон України від 17.09.2008 № 514–VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.

16. О хозяйственных обществах : Закон Республики Беларусь от 09.12.1992 № 2020–XII. URL: <http://www.pravo.by/document/?guid=3871&p0=V19202020>.

17. Науково-практичний коментар Закону України «Про акціонерні товариства» / О. М. Вінник. К. : Юрінком Інтер, 2009. 312 с.

Лехкодур І. О. Особливості правового регулювання відповідальності господарського товариства з одним учасником та його єдиного засновника // Форум права: електрон. наук. фахове вид. 2017. № 3. С. 103–108. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_3_19.pdf

Розглядаються сутності та межі відповідальності господарського товариства з одним учасником та його єдиного засновника, принципи притягнення до відповідальності. Вносяться пропозиції щодо вдосконалення законодавства про господарські товариства.

Лехкодур І.А. Особенности правового регулирования ответственности хозяйственного общества с одним участником и его единственного учредителя

Рассматриваются сущность и границы ответственности хозяйственного общества с одним участником и его единственного учредителя, принципы привлечения к ответственности. Вносятся предложения по усовершенствованию законодательства о хозяйственных обществах.

Lekhkodukh I.A. Features of Legal Regulation of the Responsibility of One Man Company and its Sole Founder

The essence and limits of liability of One Man Company and its sole founder, principles of responsibility are considered. Proposals are made on improving the legislation on business partnerships.